

Interperszonális kapcsolatok és a nevelés

DR. KERÉKGYÁRTÓ IMRE

Budapest

„... az emberek gyakran hűsszor is találkozhatnak, mielőtt meglátják egymást... A legtöbb ember, akivel találkozunk, oly keveset jelent a számunkra, hogy még annyi fáradságot sem veszünk, hogy megnézzük őket. Egyszerűen elfogadjuk a benyomást, amit ránk gyakorolnak.”

Maugham

VÉGSŐ SORON MINDEN nevelés egyik legfontosabb feladata az lenne, hogy az embereket képessé tegye egymással kapcsolatok felvételére, megértésére és megőrzésére. Megállapíthatjuk ennek ellenére, hogy a pedagógia ebben a tantárgyban érte el hosszú évszázadok alatt a legkisebb eredményt, s ebből buktak meg minden korszakban a legtöbben, néha talán ez az egyetlen tantárgy, amelyből *ismételni nem lehet*. A tudományokat sokkal könnyebb elsajátíttatni azokkal, akik épelméjűek és akarják. A különböző ismereteket a maguk hasznára, javára fordíthatja mindenki. Ismerheti a társadalomtudományokat is, a filozófiát, az etikát stb., ez azonban még nem követeli tőle, hogy megszokott *kényelmén*, felismert *érdekein*, kialakult életvitelén, *életmódján* változtasson is. Az emberi kapcsolatok ezzel szemben még az ismeretekre is csak azért és annyiban tartanak igényt, hogy tudatosabbá, tartalmasabbá tehessek mindezek megváltoztatását, hacsak nem akar valaki amorális életű erkölcsprédikátor, aszociális viselkedésű politikus szerepet vállalni, játszani. Nem óhajtja Galgóczy Erzsébet vörös báró figuráját, Karinthy Ferenc Háztűznézőjének alakjait visszaültetni és megsokszorozni az életbe.

Sok ember, ha a kétarcú amerikai tudós és regényíró Barthnak azzal a gondolatával találkozik, amely kategorikusan kijelenti, hogy *minden ember főbőse saját életének*, megijed, hogy individualista vagy éppen egzisztencialista eszmék hálójába került. Ez a kijelentés valójában egy evidens közhelyet fogalmazott meg, amelyből különböző világnézetű emberek, különböző filozófiai irányzatok a legellentétebb következtetéseket vonhatják le. Azonos igazságok akkor válnak ellentétes filozófiák, világnézetek elemeivé, ha egy meghatározott *nézetrendszerbe* illeszkednek. Éppen ezért Bartha megfogalmazott tételét nyugodtan elfogadhatjuk mi is, annál is inkább, mert

a) végtelenségig önző lehet abból, aki tagadja,

b) az emberiség haladásáért áldozhatja egész életét, aki elismeri igazságát. A proletárinternacionalizmus mártírjai szinte egyöntetűen hangsúlyozták, nem azért áldozták életüket az emberiség jövőjéért, mert az már értéktelenné vált számunkra. Szeretnek élni, de azt szeretnék, ha ez az élet nekik és mindenkinek igazabb, tartalmasabb, szebb lehetne.

Mindezt azért kellett felvillantatnunk, hogy megértsük: minden interperszonális kapcsolatban *két én, két főbős* játszik szerepet, és ennek következtében ugyanazt másképp láthatja, másképp ítélni meg az egyik és a másik.

Ismét Maugham gondolatait idézhetjük. A könyveszsák c. elbeszélésének elején arról medítál az író, vajon milyen jog alapján ítélnék úgy, hogy ezer könyv elolvasása műveltté tesz, millió barázda felszántása után műveletlenek maradhatunk. Tovább pergetve a fonalat, miért fontos, hogy a tudományokból minél nagyobb határral érintsünk fiataljaink, saját életük lényegére vonatkozólag

teljes tudatlanságban maradhatnak. Miért nem szükséges velük megértetnünk, hogy tudós és tudatlan egyaránt lehet becstelen, jellemtelen, s hogy a *műveltség* az igazi eszményünk, amely tudást és jellemet, erkölcsiséget, magatartást egymásba ötvöz.

A két szereplő egyidejű léte teszi a szocialista emberi kapcsolatok egyik legfőbb követelményévé az *empátiát*. Ezen csak leegyszerűsítéssel érthetjük a beleélés, beleképzelés képességét (Buda Béla: Az empátia, Bp., 1979.), valójában sokkal többről van szó. Nagyfokú és kifinomult érzékenységet is értünk rajta, amellyel:

a) az ember képes különbséget tenni ugyanannak az érzésnek, érzelemnek különböző árnyalatai között (pl.: a szeretet egyszerre többirányú és más tartalmú lehet, hiszen egyidejűleg *szeretheti* valaki a házastársát, gyermekeit, barátait, foglalkozását, a töltött paprikát és az utazást);

b) képes felfogni, hogy a másik emberben milyen érzések, érzelmek bontakoztak ki iránta, és azokat nem téveszti össze (pl.: a másik *türelmét* nem értelmezi nagyfokú érdeklődésnek; érdeklődését nem tartja hódoltnak, *csodálatnak*; ha pozícióját tiszteletben tartja, még nem biztos, hogy *személyét tiszteli*; utálatában nem véli felfedezni a *szerелеm* nyomait);

c) és képes minden kapcsolatában tudomásul venni és tiszteletben tartani a másik ember jogait, érdekeit, szuverenitását (tehát pl.: kapcsolatteremtésében nem kizárólag saját pillanatnyi szükségleteit, érdekeit veszi figyelembe, ebből a szempontból csak azt tartja *jónak, kellemesnek, értékesnek*, ami mindkettőjük számára az).

Ugyanez a kétsarkúság az önző önzését fokozza, mert nem hajlandó tudomásul venni, hogy ha ketten ugyanazt élék át, *nem ugyanazt élék át*, ha ketten ugyanannak az eseménynek a részesei, nem ugyanazt látják. Hosszú út vezet el odáig, míg két egymással barátságban, már jó interperszonális kapcsolatban élő ember az én és a te szituációból meg tudja teremteni „a mi” *közös szituációját*, az interperszonális kapcsolatok egyik fontos feltételét. Ebből is következik, hogy az interperszonális kapcsolatok lehetnek állandók, tartósak és gyorsabban vagy lassabban változóak. Időtartam szempontjából megkülönböztethetjük, hogy meddig tart egy *kapcsolat*, és meddig a *hatása*.

Jogosan teheti fel valaki a kérdést: mikor lehet *mindezeket és mindezekre* megtanítani gyermekeinket. Nem nehéz válaszolnunk erre a kérdésre. Ha nemcsak mondjuk, de valljuk is, hogy a nevelés folyamat, akkor a nevelés minden mozzanatában, tehát:

a) valahányszor értelemszerű lehetőség kínálkozik rá, *a tanítási órákon*; alkalmat nyújt erre egy-egy irodalmi mű, történelmi esemény feldolgozása; íróink, hőseink életének megbeszélése még akkor is, ha az utóbbi évek tantervei ezt a felbecsülhetetlen nevelési kincset, elődeink életrajzát dilettánsan kilúgozták a tananyagból;

b) *osztályfőnöki órákon*, akár egy-egy erkölcsi témát tárgyalunk meg rajtuk, akár azokat az aktuális eseményeket, jelenségeket, amelyek az osztály életében fordultak elő (fegyvelemsértés stb. formájában);

c) interperszonális, csoportos *beszélgetésekben* sétákon, kirándulások alkalmából (pl.: megbeszéljük a tanulókkal, hogy ne bonyolódjanak könnyelműen szexuális kapcsolatokba, mert tartamuk rövid, hatásuk egy életre szóló lehet);

d) örsi összefüveteleken, általában *a mozgalmi tevékenység* keretében;

e) évfordulókról tartott *megemlékezésekhez* kapcsolódva. Nem szükségszerű, hogy ezeken unos-untalan a történelmi eseményeket koptassuk ahelyett, hogy pl.: a forradalmárok, az aradi vértanúk magatartásáról, helytállásáról ejtenek néhány szót egymással.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, mennyire fontos ilyenkor, hogy létre jöjjön a közös szituáció, leomoljon a válaszfal:

A pedagógia situációja	a tanuló, a csoport, az osztály situációja között
a tapasztaltabb, több ismerettel rendelkező felnőtt	és a tapasztalatokra szomjas, kevesebb ismerettel rendelkező gyermekek
közös situációja teremtdjék meg.	

MINDEN EMBERT a kapcsolatok bonyolult hálózata fűz embertársaihoz. Ezek a kapcsolatok a társadalom *makro-* és a kisebb közösségek, csoportok *mikrokörnyezetében* jönnek létre, éppen ezért mindig társadalmi jellegűek, de személyes tartalmúak. Minden emberi kapcsolat végső soron éppúgy visszavezethető két ember *interperszonális kapcsolatára*, amint a legbonyolultabb cicerói körmondat lényege az a tömondat, amely nélkül értelmetlenné válna az egész. Kapcsolataink ugyanis szükségszerűen konkrétak, s ebből törvényszerűen következik, hogy a társadalomhoz, a hazához, az emberiséghez csak konkrét, élő, hús-vér emberekhez fűződő viszonyai útján képes kapcsolódni az ember. Képtelenség a *mizantróp internacionalizmus*, de a családgyűlölő hazaszeretet is. A közösségi kapcsolatokra vonatkozó szép szavak próbáit az egyes emberekhez tettedben, cselekvésekben megnyilvánuló kapcsolatokban szükséges keresnünk, lehet megtalálnunk. Aki önző, egocentrikus családtagjaival, munkatársaival szemben, csak szavakkal lehet önzetlen hazájával, osztályával, annak politikájával kapcsolatban. Az ilyen emberre mindig számítani lehet, amíg a megkívánt cselekvésekből neki *származik haszna*, és biztosak lehetünk szerepváltásában, ha neki olyan áldozatokat kellene hoznia, amelyekből a közösségeknek, a társadalomnak *lehetne haszna*. Mindezt azért szükséges hangsúlyoznunk, mert elég hosszú ideig úgy beszéltünk közösségi és közösségekhez fűződő kapcsolatokról, mintha azok *személytelenek* lennének, a személyes kapcsolatokról pedig úgy, mintha azok méltatlanok lennének egy közösségi, szocialista emberhez.

Ez biztosít kiemelt szerepet a közösségek rejtett hálózatai (Mérei Ferenc) feltérképezésének, esetenként a szociometriának, mert egy közösség fejlettségét absztrakton sohasem határozhatom meg, az mindig függvénye a közösségben élő és ható egyéni kapcsolatok minőségének (intrika, irigység, egymás segítése stb.). Érthető ezért, hogy az emberi kapcsolatok forradalma nem tűzheti célul maga elé az interperszonális kapcsolatok szétrobbantását, polgári elszemélytelenítését, épp azoknak minőségi megváltoztatásával kíván igazi, humanista közösségeket teremteni.

Az interperszonális kapcsolatok lényege, hogy bennük *személyiségek kerülnek meghatározott viszonyba személyiségekkel*. A kapcsolatok sokféleségét teremti meg éppen ezért az a tény, hogy:

- a) maguk a kapcsolatot teremtő *személyiségek* különfélék;
- b) nem törvényszerű, hogy épp *azonos minőségű* személyiségek közt születik kapcsolat (barátság, munkatársi stb.);
- c) és a személyiségek közt *létrejövő viszony* is különböző lehet (a személytelentől az intimig).

Ezek a lehetőségek az emberi kapcsolatok kimeríthetetlen variációit alakíthatják ki, mint a lottó öt számjegye. Valahányszor az emberi kapcsolatok forradalmáról beszélünk, fel sem merülhet bennünk, hogy ez a forradalom a variációk megszüntetésére, a kapcsolatok uniformizálására törekedne. Ha a történelmet ilyen szempontból tanulmányozzuk, minden korszakában megtaláljuk a magatartások és a viselkedések különbözőségeit. Más viszony jellemezte Rómában a szenátorok, a patriciusok és a rabszolgák kapcsolatait, amint más viszonyt tartalmazott a matrona és a hetéra pozíció.

Egy-egy történelmi korra mindig az volt a jellemző, hogy milyen kapcsolatokat tekintett legálisnak és morálisnak a kor embere, és melyek voltak azok, amelyekért szégyenkeznie kellett, ha nyilvánosságra jutottak, lelepleződtek. Az emberi kapcsó-

latok forradalma ennek megfelelően nálunk arra irányul, hogy *emelt fővel járjon* mindenki, aki a szocialista erkölcsi, közösségi normák szerint teremt kapcsolatokat, és *szégyenkezzék*, aki azoktól eltér önzésével, mások eszközi kihasználásával, egyéni érdeket szolgáló klikkek szervezésével, intrikáival, pletykálkodásaival stb. Egyik legnagyobb gondunk, hogy ma mindez még nincs így, csak így *kellene* lennie.

Az emberi élet törvényszerűségei közé sorolhatjuk, hogy az emberek között nemcsak természetes, hanem *manipulatív különbségek* is vannak. A gyakorlatban sokszor a gyengébb minősíti, jutalmazza a még nála is gyengébbeket, mert nem elég értékes ahhoz, hogy *elismerhesse* a nála különbeket. Ez viszont már vezetéspszichológiai területre vezet, és annak a felismerését igényelné, hogy a vezetőnek arra kellene törekednie, hogy *a legjobb vezető* legyen, és ne munkatársaival akarjon rivalizálni. (Dr. Kérégyártó: Az iskolavezetés pszichológiai kérdései. Szolnok, 1979.)

Az interperszonális kapcsolatok főbb típusai:

A kapcsolat	és kiterjesztése
anya-gyermek	család, rokonok, ismerősök
gyermek-gyermek	testvérek, barátok, osztály-, kortársak stb.
gyermek-felnőtt	tanár-diák, később vezető-vezetett
felnőtt-felnőtt	munkatárs, házastárs, útitárs, élettárs, bajtárs, elvtárs stb.
érzelemlátvány-vonzalom	szimpátia, tisztelet, szeretet, szerelem . . .
taszítás	antipátia, megvetés, utálat, undor
közöny	rövidebb, hosszabb együttlét pl.: járművön, színházban, munkahelyen stb.

Ezek a típusok nem zárják ki egymást, egyszerre, egyidejűleg különböző kapcsolatok jellemezhetnek egy embert, pl.: ugyanazért lehet valaki antipatikus, amiért szimpatikus a másik; erősen vonzódnak valakihez, akinek a barátságát, megbecsülését, tiszteletét igényli, de szerelme viszont taszítólag hatna reá. Közös tevékenységek, *élmények* hatására a kapcsolatok jellege, típusa, tartalma megváltozhat, barátságból szövődhet szerelem, szerelemből barátság, vonzalomból közöny, és ez változtatható meg legkevésebbé. A *közöny* csak nehezen válhat vonzalommá, sokkal hamarabb csaphat át taszításba. Olyan törvényszerűségek ezek, amelyeket hasznos a nevelésben is figyelembe venni.

A gyermek, különösen, ha belekerült a kamaszkor viharába, nagyon nehezen tud eligazodni önmaga és környezete bonyolult kapcsolatrendszerében. Egyeseket *lebecsül* (engem nem szerethet senki), másokat *türeltétel* (barátság, bimbózó szerelem). Önvédelemként ezért játssza meg a cinikust, ez azonban nem védi meg annyira a különböző *csalódásoktól*, hogy végül ténylegesen cinikussá ne váljék. Ilyenkor van legnagyobb szüksége a gyermeknek egy felnőtt barátságára, legyen az a szülő vagy egy pedagógus, akitől a kapcsolatok bonyolult szövevényében – amelyet a tömegkommunikáció hatásai tovább bonyolítanak számára – képes legyen *eligazodni*. Kár, hogy nagyon sok felnőtt ezt az eligazító szerepet összetéveszti az üres prédikálással.

Nem közömbös ebből a szempontból annak a felismerése sem, hogy melyek azok a kérdések, problémák, amelyekről:

a) az egész közösség előtt lehet beszélni;

b) kisebb csoportokra kell bontani a közösséget, mert az együttes tárgyalás komolytalan kuncogásba fullad;

c) csak négy szemközt lehet beszélgetni, hogy a gyermeki személyiség szuverenitását és szemérmét meg ne sértsük.

A prédikálást könnyen elkerülhetjük, ha az interperszonális kapcsolatok törvényszerűségeit pl. egy Petőfi családi vers, egy Tóth Árpád szerelmes vers elemzésével összekötve tárgyaljuk, vagy Jókai Aranyemberének tárgyalásakor előtérbe helyezzük a Timár Mihály–Timea, Timár Mihály–Noémi kapcsolat vizsgálatát. Egy szóval, ha nem feledkezünk meg arról, hogy a művészet a *valóság ábrázolása*, ezért funkciója nemcsak az esztétikai eszközök taglalása, hanem a valóság mélyebb megértése, megértetése is, s ezen belül emberi magatartások és viselkedési formák, különböző élethelyzetek és konfliktusok megismerése azért, hogy a megismert tényeket *saját életünkre tudjuk alkalmazni*. Irodalmi vagy filmkritikus kevés tanulóból lesz, konfliktusok nélkül egyik sem fog élni. Emberi kapcsolatokat mindegyik teremtet majd, nem baj, ha az irodalom nemcsak a hasonlatok felismerését könnyíti meg, de a csalódások elkerülését is.

Említettük, hogy minden kapcsolat személyiség viszonya egy másik személyiséggel. Taglaltuk azt is, hogy a személyiségek különbözőek már azért is, mert emberi minőségük mutatói: világnézetük, műveltségük, magatartásuk, erkölcsiségük és jellemük sem egyenértékű. Különbségeket teremt az egyének intellektuális, emocionális és voluntáris világa, közülük, ha lehet fontossági sorrendről beszélni, kétségtelenül az *érzelmi igényesség és mélység* a legjelentősebb. A kapcsolatot jellegében mindezek szerepet töltenek be, az emberi kapcsolatok forradalma szempontjából egyetlen határozott és jogos igényt fogalmazhatunk meg, azt, hogy:

a) mindenki önmaga dönthessen a másik emberrel kialakított kapcsolatának tartalmáról, jellegéről, mélységéről, ebben vele szemben senki semmilyen (biológiai, fizikai, pszichés vagy szociális) *kényszerrel ne alkalmazhasson* (állást, lakást, jutalmat stb. ígérvé);

b) *senki hamis szerepjátszással* meg ne téveszthesse a másikat, pl.: azzal, hogy érzelmeket hazudik ott, ahol valójában csak biológiai vágyak jelentkeznek;

c) s mindezt legtömörebben úgy fogalmazhatjuk meg, hogy a másik ember *felismert szükségleteinek kielégítését* csak olyan mértékben ígérje (szavakkal, viselkedésekkel), amilyen mértékben azoknak adekvát módon képes megfelelni. A nevelésben az egyik legfontosabb feladatunk, hogy a tanítványainkat képessé tegyük a hamis szerepjátszás és az igazi érzelmek megkülönböztetésére, saját szükségleteik és pillanatnyi fellángolásaik elhatárolására. Tudatossá tegyük bennük, hogy az emberi kapcsolatoknak is vannak fokozatai, s ezeket büntetlenül, a csalódás veszélyei nélkül átugorni nem lehet. Helyes, ha *kezdetben tisztázzák* a kapcsolat hipotetikus határait: barátságot kívánnak kötni, vagy lehetségesnek tartják, hogy szerelem válik belőle. A tényleges határokat az élet fogja meghatározni, de ilyenkor sem személyiségük aktív részvétele nélkül.

AZ EMBERI KAPCSOLATOK manipulálásának egyik hatásos eszköze a *kirekesztés*, a mellőzés. Alapvető emberi szükségletünk a *másik ember*, ennek megvonása, a magányba való kényszerítés könnyen megalkuvásra készítheti az embereket. Az már ismét az emberi minőségtől függ, hogy milyen intenzitású kényszerítésre van szükség ahhoz, hogy valaki feladja szuverenitását, ellenállását. Egyesek a legelső szóra hajlandók erre, van, akit kudarcok sora vezet el odáig, s akadnak, akit hamarabb lehet *összetörni, mint megtörni*.

Különösen érvényes ez a szexuális viselkedésre. Nem véletlen, hogy a Magyar Ifjúság, a Nők lapja stb. levelezési rovatának visszatérő témája, hogy a fiú alternatíva elé állítja leánypartnerét: vagy enged szexuális kívánságainak, vagy szakítanak. Egy amerikai szociológus egy munkahelyi nő dolgozóival készített interjút, s azok szinte egyöntetűen úgy nyilatkoztak, hogy vagy engednek férfi munkatársaik vágyainak, vagy kirekesztik, magányba szorítják őket. A kapcsolatok forradalmi megváltoztatása többek között azt követelné, hogy ez a viselkedési forma polgári ana-

lógiaira nálunk ne terjedhessen el. Mindegyik példánkban visszatér az a megállapítás, hogy a lányok rendszerint nem a szexualitás miatt mennek bele a különböző partnerkapcsolatokba, többnyire az *el-magányosodástól* való félelem készíti őket erre. Ezt a kérdést moralizáló felhang nélkül az iskola sem kerülheti meg. Leghelyesebb, ha az ifjúsági mozgalom ankétjain, klubösszejövetelén tűzik napirendre a témát. Tudatosan kell vennünk a harcot az egzisztencialista viselkedési mintákat terjesztő *reklámbadjarát* ellen. Természetesen ebben az esetben a reklám eszközei nem plakátok, hanem filmek, tévéműsorok, irodalmi alkotások és utcai viselkedési minták.

A legkülönbözőbb foglalkozások: tanítási órák, osztályfőnöki foglalkozások, szak-cörök, mozgalmi összejövetelek összehangolt tevékenysége szerepet játszhat a *tanulói közvélemény formálásában*, ehhez azonban előbb a nevelőtestületnek szükséges egységes, összehangolt álláspontra jutnia az alapkérdésekben. A koedukált iskola akkor tölti be szerepét, ha a szabadosság helyett a nemek helyes viselkedésének kialakítását szolgálhatja. Ebben is figyelembe kell venni, hogy az emberi magatartások és a velük adekvát vagy inadekvát viselkedések is különbözőek. Van, aki arra törekszik, hogy a tömegben *eltűnjék*, de vannak olyanok, akik abban *feltűnni* kívánnak. Egyesek a magánytól csak mint tartós egyedüllétté váló állapottól félnék, egyébként tartalmassá tudják tenni magányos óráikat is, mások *exhibicionizmussal* állandóan közönségre vágnak, amely előtt mutogathatják magukat.

Mindezeket a magatartásokat és viselkedési formákat nem öröklik az emberek, hanem a szocializálódásuk, *személyiséggé válásuk folyamataiban*

- a) a környezetükben tapasztalt mintákat követve;
- b) erkölcsi értékrendjükkel párhuzamosan;
- c) nevelésük és önevelésük hatására

maguk alakítják ki. Ebből két következtetést szükséges levonnunk. Egyik, hogy a pozitív és negatív viselkedési tendenciákat már az iskoláskorban fel lehet ismerni a gyermekekben. Tehát mindazt, amit eddig vizsgáltunk: a kapcsolataikra jellemző önzést, interperszonális kapcsolataik érzelmi tartalmát vagy tartalmatlanságát, a másokkal szemben érzett vagy tanúsított közönyt, a hamis szerepjátszást, a magánytól való félelmet, az önértéket lebecsülő túlzott visszahúzódot és az exhibicionista kitarulkozást *tetten lehet érni gyermekeink viselkedésén*, interperszonális kapcsolataik jellegén. Ehhez kapcsolódik a másik következtetésünk, amely szerint nem igazi nevelő, aki a viselkedési csírák felismerésére nem is törekszik, és idejében nem tesz mindent, hogy a negatív tendenciákat közömbösítse, a *pozitívakat pedig – legbatásosabban saját példájával – vonzóvá tegye*. A nevelőiskola egyik fő programja ez, mert nevelésről csak akkor beszélhetünk, ha tevékenységünk eredménye *valamilyen változás* a tanulók személyiségében: tudásuk, műveltségük gyarapodásában, emberi kapcsolataik humanizálásában. Ennek egyik eszköze, ha *mindegyik* tanuló olyan feladatokat (megbízatásokat, felelősséget) kap az iskolában, amelyek a kapcsolatteremtés gyakorló terepét is biztosítják neki.

Az iskola sohasem üvegház, ezért mind a pedagógusok, mind tanítványaik interperszonális kapcsolatait nem vizsgálhatjuk környezetük kialakult szokásaitól, viselkedési normáitól függetlenül. Azoknak, akiknek valamilyen indokból szvenvedélyükké vált az ifjúság viselkedésének bírálata, nem szabad megfeledkezniük arról, hogy *a fiatal nemzedékben nem találhatunk olyan hibákat, amelyek torz formában ne a felnőttek hibáit tükröznék*.

„Képzeld el egy fiatalembert – írja Trencsényi Imre (Levél a pszichológusnak. Új Írás 1970:12.) –, aki a felszabadulás után nő fel, és nevelésében megbillen a családi és az intézményes ráhatások egyensúlya. Mert a társadalom arra nevel: rendeld alá magad a közösségnek!... Hősünk azóta is a közösséget keresi, de mindig csak a klikkekkel találkozik.” Gondolatait kiegészíti a korábban megjelent Párkapcsolatok a mai Budapesten c. írás, amelyben Lócsei Pál (Új Írás 1970:6.) írja: „A modern társadalomban nő a személytelen jellegű... emberi kapcsolatok száma,

viszont csökken az egész személyiséget átfogó intim személyes kapcsolatok száma. Pedig az utóbbi fajta kapcsolatok szükségesek az ember érzelmi biztonságához, a személyiség identitásának megőrzéséhez." Mindkét szerző arra utal, hogy a hibák előbb jelentkeznek *társadalmi méretekben*, azután tükröződnek az ifjúságban. Téved azonban, aki a hibák megoldását úgy keresi, hogy behunyja látukra a szemét.

A társadalom hatása érződik már az iskolában az interperszonális kapcsolatok *differenciáló faktorain*. Már a gyermekek interperszonális kapcsolatainak alakulásába beleszól környezetük, egyiket szorgalmazza, a másikat gátolni igyekezik, mégpedig napjainkban is:

- a) a származás szerint (még ma is él a suba subához... nézete);
- b) a szülők vagyoni helyzete alapján (autós autóssal, villalako a villalakókkal stb. barátokozók);
- c) a szülők keresete, státusa szerint (csak azok járnak össze névnapokra stb., akik kb. azonos szinten élnek);
- d) a szülők foglalkozása szerint (orvos-orvos, munkás-munkás);
- e) demográfiai viszonyok szerint (egykek, sokgyerekes családok gyermekei);
- f) földrajzi adottságok alapján (lakóhely, közös játszótér stb.).

Ezek ma is behatárolják az interperszonális kapcsolatok kialakulásának lehetőségeit, még akkor is, ha számos példát tudnánk felsorolni a határok áttörésére. Ugyanakkor még nem beszélünk azokról a *személyes különbségekről*, amelyek a fenti határon belül újabb differenciálódásokat teremtenek. Keveset beszélünk arról, hogy egy osztályfőnöknek, ha osztálya közösségi szerkezetét, minőségét kívánja vizsgálni, nem elég az *iskolán belüli* interperszonális kapcsolatokat vizsgálnia, ezek ugyanis sokkal demokratikusabbak, humánusabbak, mint ugyanazoknak a tanulóknak ugyanazokkal a tanulókkal élő *iskolán kívüli* kapcsolatai. Ahogy növekednek a gyermekek, egyenes arányban nőnek ezek a differenciák és a közösségteremtés gátló tényezői is. (Vö.: Ferge Zsuzsa: Társadalmunk rétegződése, Bp., 1969.) Ebből szükségszerűen következik, hogy egy osztályban annál nehezebb valódi közösséget teremteni, minél szélesebb skálán helyezkednek el a szülők egyéni differenciái, illetve adott esetben be kell érnie a pedagógusnak az *osztályközösség* és a családi helyzet alapján *összetartó és összefaró klikkek* kettősségével. Tézisként mondhatjuk ki, hogy ma az interperszonális kapcsolatok még nem a pszichológia törvényei szerint keletkeznek, sokkal jobban hat rájuk a *szociális rétegződés*.

A gyermekek bontakozó kapcsolatait jobban megértjük akkor is, ha számításba vesszük, hogy az egyén és környezete kölcsönhatására meg kell különböztetnünk:

- a) kapcsolatokat könnyen teremtő (ez nem azonos a keretébe tartozó kapcsolatot könnyedén teremtő magatartással, annak legszélső megnyilvánulásával: a prostituálással);
- b) vonzó (központi szerepet betöltő);
- c) kapcsolatszegény (pl. nehezen barátokozó, nehezen oldódó stb.);
- d) taszító személyek (agresszív, gúnyolódó, fölényes...) között.

Amint az sem közömbös egy pedagógus számára, hogy a kibontakozó vagy a már kialakult párkapcsolatok a kisebb közösségekben:

- harmonikusok (egymás kölcsönös tiszteletén alapulnak);
- konfliktusosak (állandó civódások, veszekedések jellemzik, illetve ilyeneket teremtenek maguk körül);
- vagy éppen antagonisztikusak (gyűlölködők, intrikára, irigységre épülnek).

A kiegyensúlyozás érdekében féltő gonddal szükséges arra ügyelni, hogy az iskola belső életében, az úttörőmozgalomban elsősorban azok a gyermekek jussanak szerepekhez, akik a differenciáló faktorok alapján hátrányosabb helyzetben vannak szerencsésebb társaiknál, s akik képesek tartalmas, harmonikus kapcsolatok teremtésére.

Elég gyakori ennek az ellenkezője, ami odavezet, hogy az iskola és a mozgalom szándéka ellenére megerősíti, felfokozza egyes tanulók hamis önbizalmát, önteltségét, teret ad a másokon való uralkodás gyakorlására. Sajnos, az iskola és a mozgalom is tölthet *be negatív szerepet* a nevelésben.

A kapcsolatteremtés művészetéről szólva (MK. 1980:2.) hangsúlyoztuk, hogy a kapcsolatokban meghatározó szerepük van a különböző viselkedéseknek. Nem árt, ha most az interperszonális kapcsolatokról szólva a viselkedést irányító *magatartási tartalmakat és mechanizmusokat* állítjuk előtérbe. Biológiai szempontból három alapmagatartást különböztetünk meg az emberek közti kapcsolatokban:

1. *A bekebelezés.* Erre a biológiai alapra épülnek a társadalmi lény szociális érzései: a szimpátia, a vonzalom, a tetszés, a szeretet, a szerelem. Ebből fakadnak a pozitív szociális tendenciák, így a szociális együttérzés: az empátia, a megértés, a szánalom, a segítőkészség. Ugyanerről a töről fakadnak negatív érzések és tendenciák is, így a birtoklás, a kisajátítás, a megalázás, a cinkosság és a bűnrészesség. Ismét hangsúlyozzuk: irányuk már az iskoláskorban kibontakozik.

2. *Az eltávolítás.* Ez a biológiai forma is társadalmi tartalmúvá válik, körébe tartoznak az elhárítás, a védekezés különböző formái, mint pl.: a szemétem, a távolságtartás, a kitérés, elkerülés, de a félelem, a szorongás, harag, düh, utálat, undor, gyűlölet is. Ezekben is erősíteni kell a pozitív és gyengíteni a negatív formákat.

3. *A támadás.* Ezek általában negatív érzések és tendenciák, pozitívnak csak akkor tekinthetjük őket, ha negatív impulzusokra, megnyilvánulásokra (világnézeti, erkölcsi támadásokra stb.) reagálnak. Soraiba számíthatjuk a szenvedélyes vitatkozást, az egészséges versengést, a szelíd és erőteljes figyelmeztetést, a harc minden formáját, a gyűlölet, a düh és az agresszivitás minden aktivizált alakját: a gúnyt, mások lenézését, megvetését, az indulatok durva kitérését, a fizikai és pszichés erőszakoskodást. Ezek viszont minden pedagógust arra figyelmeztetnek, hogy a tanulókat meg kell tanítaniuk *védekezni* is, hogy minél kisebbre zsugorítsuk számukra a kiszolgáltatottság helyzetének, illetve az abba való bejutásnak a lehetőségét.

Nem lehet eléggé hangsúlyoznunk, hogy nevelésünket meg kell szabadítanunk az üres frázisok, közhelyek áradatától. Nem elég ugyanis, ha egymás tetszésének megnyerésére szebbnél-szebbeket mondunk és írunk a közösségi nevelésről, a személyiségformálásról vagy éppen az emberi kapcsolatok forradalmáról. Az élet különböző *belyzeteire*, az azokban való *belytállásra* készítjük fel a ma gyermekeit, a holnap felnőtteit, ehhez viszont nem szép szándékokat kell megfogalmazni számukra pl.: az osztályfőnöki órán, a legfontosabb törvényszerűségekkel ismertessük meg őket, mert helytállni az tud, akinek nem az ismeretlentől kell rettegnie, hanem felkészülten az ismerttel szükséges megbirkóznia!

DR. FÜLÖP LÁSZLÓ

Kaposvár

A nyelvi jelrendszer kapcsolata más jelrendszerekkel

Autó túlkölését hallom az utcáról. Tudom, valakinek szól, a vezető jelzést adott le: vár. Kis idő elteltével megismétlődik más formában: ti-tá-ti. A jel már nem általános, egy valakinek szól, akivel a kocsni vezetője már előzőleg megegyezett, tartalmazza azt, hogy várlak, én várlak és nem más: a jelzés neked szól, nem másnak. Telik az